

MILICA GRKOVIĆ

REČNIK LIČNIH IMENA KOD SRBA, VUK KARADŽIĆ
BEOGRAD 1977, STR. 324.

Napokon evo i na našem tlu rječnika osobnih imena, prvenca u domaćoj leksikografiji imenarske vrste. Njegovu pojavu valja pozdraviti, još više autoricu, inače mlađu jezikoslovku iz Instituta za lingvistiku u Novom Sadu. Ono što dosada u nas nikomu ne pođe za rukom uspjelo je njoj; mlada se žena osmjelila i prihvatila se veoma teška zadatka, pothvata od kojega se suzdržavahu svi dosadašnji jezikoslovci. I, općenito govoreći, u tome je uspjela.

U Predgovoru je pružen kratak historijat zanimanja za osobna imena u Srba i Hrvata, zatim je objašnjen način kako su skupljani podaci za ovaj Rečnik. Naime, izrađen je upitnik i razaslan u više od devedeset mjesta gdje su nastanjeni Srbi i Crnogorci i u svakome je od njih on popunjen. Unijeta su sva imena što opstoje u datome kraju, potom su se svi upitnici našli u njezinim rukama i iz njih je onda ispisala podatke. Na ovaj su način dobivena suvremena, živa imena. Koristeći se obilnom pisanom građom od najstarijih srpskih spomenika pa do našega vremena, iz njih je povadila mnoštvo imena i pridodala ih ovima prikupljenim iz upitnika. Tako se na jednome mjestu našlo desetak tisuća osobnih imena. Uspoređujući Rečnik ličnih imena kod Srba s većinom ovakvih evropskih rječnika, po broju imena Rečnik spada među najbogatije. Primjerice spomenuto, ima vrijednih imenara od svega tisuću imena! Kako stoji, u Rečniku su našla mjesta sva imena — živa i neživa, dakle povijesna. Da bi, međutim, stvar bila jasna, Grkovička je uza svako ime dodala broj mjesta gdje je zabilježeno i pridala pisano djelo odakle je uzeto. Stavila je u zagradu dotični broj ako se određeno ime u njemu ne rabi u naše doba, odnosno ako je to ime mrtvo na čitavu prostor. Prema tome, jasno su označena, razlučena, živa i neživa imena, a k tomu još zemljopisna rasprostranjenost svakog imena i pisano djelo u kome je potvrđeno. Dati je postupak sretno izabran, jer pored raširenosti pruža i druge važne podatke o pojedinom imenu. S obzirom na ovo, očekivalo bi se da će biti pribilježena sva imena, i bivša i sadašnja, ali valja pripomenuti kako nisu iskorišteni svi izvori u kojima se nalaze stara srpska imena te je još pokoje ostalo po strani. Što se pak tiče današnjih (živih) osobnih imena, s njima je još teže. Imena su izrazito živahne riječi, svakako najživahnije među svima, naročito u svojoj tvorbenosti, točnije: derivativnosti. Svaki dan niče kakvo novo ime

ili izvedenica postojećega u ovome ili onom kraju. Kada bi se, velim, u jedan te isti dan popisala baš sva imena, što bi bilo idealno, već bi se sutra dan stvorilo nekoliko novijih. I ovako iz dana u dan. Od popisa imena do izlaska rječnika iz tiska nakupi se poviše novostvorenih imena pa je svaki imenar donekle zastario. U stanovitu smislu isto vrijedi za sve rječnike živoga jezika, najviše, pak, za rječnike osobnih imena.

Iz popisa uporabljene literature vidljivo je da se znanstvenica koristila gotovo svime što je napisano na hrvatskosrpskom jeziku i odnosi se na osobna imena. Unatoč iscrpnu popisu, ta je literatura prilično skromna šteta je što nije iskorišten dio tuđe literature, osobito one novije na češkome i poljskom jeziku, jer ona omogućuje dublji uvid u imena slavenskoga podrijetla. No, ovo je barem donekle nadoknađeno upotrebom nekih tuđih rječnika osobnih imena. Na kraju Predgovora stoji:

»Ne sme se misliti da su ovde skupljena sva imena koja su postojala ili žive u narodu. Potpunost je nemoguća jer je broj izvora koji sadrže podatke skoro neograničen. Pored toga, ne može se misliti da je kod svakog imena sasvim pouzdana etimologija i da neće biti potrebne dopune i ispravke.

Ovaj prilog proučavanju naše antroponomije je postigao svoj cilj, ako bude skroman doprinos onomastičkim istraživanjima i obaveštenje čitaocu o ličnim imenima koja su se javljala ili danas postoje u srpskom narodu.«

Tvrđnja je na mjestu, ali i preskromna kada vrednuje svoj rad. Rečnik nije samo »skroman doprinos onomastičkim istraživanjima i obaveštenje čitaocu o ličnim imenima,« već je to najveći doprinos osobnim imenima koji je u nas dosada postignut u imenoslovlju. Ako li je etimologija pretpostavljanje značenja riječi, izvornih značenja, onda je svako etimologiziranje manje ili više nepouzđano. Dosta je usporediti odgonetanja i tumačenja značenja pojedinih imena u pet-šest imenara da bi se vidjelo koliko se u tome razlikuju pojedini pisci. Gdje kada svaki tumači drugačije. Da bi se odgonetnulo značenje kojega starog osobnog imena, npr. arapskoga, hebrejskoga, keltskoga, valja pored jezika poznavati mitologiju toga naroda, običaje, političku povijest, utjecaje drugih kultura, zemljopisni položaj toga naroda, podnebaljske prilike, estetiku, filozofiju i još štošta, kako bi se pouzdanije moglo odrediti značenje svega jednog imena. I usprkos svemu često se ne posreći iznaći prihvatljivo rješenje. Ovoga nije lišen, razumije se, ni Rečnik ličnih imena kod Srba. Milica je Grković postupala dosta oprezno. U primjerima koja su jasna donijela je izvoran oblik tuđega imena ili druge riječi od koje je nastalo to ime te i njihovo značenje. A gdje to nije mogla, jednostavno je zanemarila etimologijsku stranu. (Uglavnom ovako čine i drugi pisci). Evo kako je postupala:

Avakum, hebr. Habaqqūg — ljubav božja, biblijsko ime.

Avelj, hebr. Hebel — lahor, biblijsko ime.

Nikita, grč. Nikétes — onaj koji pobeđuje, ime hrišćanskog svetitelja.

Samfira, grč. sámpheiros — dragi kamen.

Teofana, grč. Theophánē < Theopháneia — Bogojavljenje.

Međutim, gdje je značenje tamno, kako rekoh, nije ulazila u njegovo tumačenje, zadovoljila se općim podatkom. Stoga nijesu rijetki ovakvi primjeri:

Antonije, lat. Antonius — rim. porodično ime.

Laban, biblijsko muško ime.

Latinka, naziv cveća latinka uzet za lično ime kao Georgina, Kalina, ruža itd., a može biti da je etnonim Latinka uticao na rasprostranjenost ovog imena.

Omer, tur. Ömer < arap. Umār — muslimansko muško ime drugog kalife posle Muhameda. Kod pravoslavnog življa došlo je svakako preko pesme Omer i Merima.

Dvosložna imena praslavenskoga podrijetla uopće nijesu objašnjivana, tek je naznačeno odakle potječu. Na primjer: *Berislav*, složeno ime od slovenskih osnova. Itd. Postupak se može pravdati činjenicom što u domaćoj imenskoj literaturi nije mogla naći odgovarajuće tumačenje ovih imena i što je možda smatrala kako se značenje mnogih razumije samo po sebi. No, na nezgodu, ima ih i takvih koja ne razumije ni školovan čovjek, pa ni slavist ako se nije posebno zanimao etimologijom.

Rečeno je kako je u osobnih imena razvijena derivativnost. Od osnovnih se oblika (Ivan, Muhamed, Petar) stvaraju brojne umanjene, odmilice, uvećanice i pogrđnice. Potpunost jednog imenara ište da svaka izvedenica bilo kojega imena nađe svoje mjesto u njemu. Odavde iskrsava pitanje poretka imena u rječniku i oznake pripadnosti osnovnomu imenu. Primjerice tako od imena Petar, prema podacima kojima raspolazem, opstojе 152 izvedenice (Petara, Petarac, Petreta, Petrica, Petrika, Petrina, Petrusina, Petruša; Peca, Pece, Peco, Pecalj, Pecota; Peća, Pećo, Pećan, Pećko; Peja, Peje, Pejo, Pejak, Pejan, Pejula, Pejuš; Peka, Peko, Pekan, Pekiš, Pekula; Pera, Pere, Pero, Peran, Pereta, Perica, Perina, Periša, Periško, Peruš, Perušak; Peta, Pete, Peto, Petan, Petko i dr.). Valjda u prosjeku na svako osnovno ime otpada najmanje deset do petnaest izvedenica. U osnovi postoje dva poređenja osobnih imena u imenaru. U prvome, klasičnome, nižu se imena po abecedonome redu, uostalom kao i u svima ostalim rječnicima. Drugi je način po »sustavu grozda«, ali on obvezatno zahtijeva dodatak. Ovdje u prvome dijelu bivaju po abecedi jedino temeljna imena, ispod njih se dodaju sve njihove izvedenice. Za njih vrijedi unutrašnji, njihov, abecedni poredak. Tako ispod imena PETAR dođu sve njegove izvedenice. Budući da je ovaj način nepotpun, mora mu se pridati objasnidbeni, drugi dio. Tu se ide abecednim slijedom po srodnim izvedenicama uz pribilježbu osnovnog imena, npr. Aca, Acan, Acika, Acke, Acko, Aco — od Aleksandar; Peja, Pejak, Pejan, Pejča, Pejčo, Pejko, Pejula, Pejun — od Petar. Ovaj je način praktičniji negoli je prvi, gotovo je savršen. Milica se Grković odlučila za prvi. U doba kada je ona počela raditi na svojem imenaru, drugi ne bijaše još poznat. (Uzgređ rečeno, prvi ga je primijenio ruski antroponomastičar N. A.

Petrovski u svome Rječniku ruskih osobnih imena koji se pojavio prije sedam-osam godina). U dobru stranu Rečnika M. Grković treba ubrojiti razdvajanje muških i ženskih imena, tj. u prvome je dijelu muška straga, u drugome ženska. Osim pogodnosti, ovo trebaše i zbog veoma česte neutralizacije osobnih imena po rodovima. Muški su i ženski oblici npr. Blaška, Dimitrija, Galja, Iva, Ive, Jova, Jovka, Maksa, Manasija, Mika, Mike, Miki, Mila, Mile, Milika, Pera, Rada, Radica, Radoja, Stepa, Vukoja, Zaharija i mnoštvo, mnoštvo drugih.

U djelu »O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba« Tomo se Maretić naprosto sudario s jednim tvorbenim pitanjem koje sastavljaču imenara zadaje dosta muke. Ono se jednostavno svodi na slijedeće: je li, primjerice, ime Branko nastalo od složenica Branibor, Branimir, Branislav, Branivoj, Srbobran ili je izvedeno od kor. morfema *bran-iti*. Odgovor glasi: Branko dolazi od složenica i od kor. morfema *braniti*. A kako je Branko temeljnim imenom, od njega su Ban, Bana, Bane, Banče, Banko, Banja, Banjo, Brana, Brane, Brano, Branča, Branče, Branjo, to u slaganju imenara nadolaze povelike teškoće stvarne naravi. Još je teže s imenima što se tvore izvorno od pridjeva dobar, drag, mil/mio zbog njihove velike brojnosti. Isti sudjeluju u slaganju imena (npr. Dobromir, Dragomir, Milimir, Miodrag) koja se opet skraćuju i od njih se, tj. skraćunica, tvore sva imena kao i od osnovnih pridjeva. Ime Milić postaje od prid. *mil.* i suf. morfema *-ić*, zatim od ostalih imena izvedenih od ovoga pridjeva, kao što su Milak, Milan, Milanko, Milen, Milenije, Milenko, Milija, Milijan, Milijanko, Milika, Milun i dr. te od složenica Milibor, Milidrag, Milimir, Milisav, Milislav, Milivoj, Miloljub, Bogomil, Dragomil i dr.

I ne samo da se osobna imena skraćuju do jednoga sloga koji može biti s početka imena, iz sredina i konca), nego se kratak do jednoga suglasnika. Ovaj suglasnik, jednako kao i slog, biva korjenitim morfemom od kojega se izvode imena s pomoću sufiksalnoga morfema. Tako su slijedeće izvedenice nastale od jednoga suglasnika osnovnih imena: Bane < Božidar; Daka < Desanka; Duca < Dobrinka, Gaga < Predrag; Gaja < Dragoslav; Gala < Angelina; Gaša < Miodrag; Giga < Ignjat; Guca < Dragoljub; Kića < Nikola; Meša < Muhamed; Mina < Marija; Nena < Spasenija; Pepa < Paraskeva; Piža < Predrag; Šula < Stanuša; Taka < Stojan; Tuša < Dimitrije; Zore < Svetozar, Žale, < Božidar. Pri ovakvu stanju stvari sastavljač se rječnika mora posebno truditi da bi se dovinuo i odgonetnuo od kojega je osnovnog imena izvedenica što se tvori od jednoga suglasnika.

Navedena moć stvaranja pojedinih imenskih oblika seže gotovo do virtuoznosti i u imenaru abecednoga reda gotovo se ne može ostvariti. Svjesna ovoga, autorica je prišla k prihvatljivijem rješenju kojim čitatelja uvodi u tvorbu izvedenica, npr.:

Dobra, od Dobromir, Dobroslav itd.

Jola, od Jovana, Jovanka, itd.

Maša, od Marija, Marina, itd.

Dakle, svaki će Dobra i svaka Jola i Maša ovomu dodati svoje osnovno ime, ako baš ono nije izvorno i ako to nije jedno od spomenutih, i dobit će odgovor.

Moguće se je dulje ustaviti na etimologiji stanovitih imena, ali to ne bi bilo svrhovito zbog razloga što ih već spomenuh. Ipak ću se, primjera radi, zadržati na pokojim izvođenjima koja mi izgledaju zanimljivim. Tako za Bajislav stoji »složeno ime od Baja i slov. korena slav.« Uz napomenu kako je Baja odmilica od Bratimir, Bratislav, Brativoj, Bratoljub i Ljubibrat treba napomenuti da je ovakav način slaganja prilično zastupljen u našem imenarstvu (npr. Benislav, Jurislav, Perislav, Petrislav, Stevimira i dr.) te da je dotično ime i stvarno moglo nastati od navedena člana. Međutim, Bajislav je i naše staro ime, slož. od imper. baji, bajiti — raspravljati i kor. slav-a. Istina je da je ime Demir nastalo od turske im. demir — gvožđe, željezo, ali je Demir i praslav. ime složeno od kor. morfema de- (uspor. de-lo, de-lati) i mir. Istovetnost je njihova posve slučajna, a nisu ni usamljeni u domaćoj imenskoj zakladi.

Na izgled je crnogorsko ime Batrić kao postalo od im. brat, pa se za ovime pavela i M. Grković. Ali je Batrić tuđega podrijetla. Naime, od mađ. bator u nas je stvoren glag. batriti — hrabriti, prid. batriv — hrabar, srčan te još nekoliko izvedenica. U mađarski je ova riječ ušla iz staroruskoga jezika u kojemu je bagatur. Neki, pak, drže kako je mongolsko-turanskoga izvora (Miklošić, Bezlaj), Machek je izvodi od staroperzijskoga bahadur — junak. Osobno mi je Machekova tvrdnja uvjerljivija.

Ime Venceslav protumačeno je kao »polj. složeno ime slov. pretekla Wieńczysław«, a Vencislav bi bio njegovom inačicom. Jest, poljski se predložak nudi sam od sebe (iako je ovdje jamačno tiskarska greška jer se izvorni oblik piše malo drugačije!) i prividno se stječe dojam kako je poljsko ime prešlo k nama, no u stvarnosti je ipak drugačije, premda i naš i poljski oblik ishode od istoga praslav. imena (Vjēteslav6). U doba nacionalnoga buđenja u prvoj polovici 19. stoljeća vatreni domoljubi ponašnije poprilično osobnih imena. Naravski, ne bijahu svaki put dobre sreće. Pored drugih, omaklo im se i u datome imenu. Zahvaljujući činjenici što je češki kralj Váceslav (danas Václav) proglašen svecem katoličke crkve, njegovo je ime ušlo u kalendar, dakako u polatinjenu obliku Venceslaus. Tada, u 10. stoljeću, sigurno se njegovo ime izgovaralo Vęceslav6. Od Venceslaus naši preporoditelji načiniše Venceslav, potom im se učinilo da je prvi član od kor. vęńc66 te ga onda pojekaviše i nastade Vjenceslav. Ali je Venceslaus ušao i u talijanski imenar u obliku Venceslao. Od njega u nas kasnije Vjenčeslav i Vencęslav i zatim ijekavski Vjenčeslav i Vjenčeslav. Također su Venceslaus prihvatili i Nijemci, pišu ga Wenceslaus. Njegova je odmilica Wenzel dospjela u češki, slovenski i hrvatski ili srpski, glasi Vencel. Od nje je Venco i Venci.

Inačice Vencislav, Vjencislav, Vjenčislav i Vjenćislav stvorene su prema Branislav, Budislav, Ljubislav i sl.

Ime Sekul pokušava objasniti ovako:

»*Sekul*, može biti od mađ. Székely, pripadnik mađarskog plemena u Erdelju. Ime je postalo rasprostranjeno pod uticajem narodne poezije.«

Na njegovu se značenju zadržao Maretić, doticahu ga se i drugi, ali su njihova mišljenja teško prihvatljiva. Smatram kako je ime

Sekul (Sekula) Sekule od rumunjskog pridjeva *se cul* — silan, surov. A baš ovakav bijaše Sekula, junak naših narodnih pjesama.

Najčešće se misli da je ime Tomislav složeno od aramejskog imena Toma i domaćega kor. morfema slav-a. Ime Tomislav vuče svoje postanje iz praslav. jezika, sastavljeno je od imper. tomi, tomiti — mučiti, zlostavljati i slav-a. Postoji još u poljskome jeziku.

U raspravljanjima o pokojim imenima gdje kada se može pročitati kako je ovo ili ono ime prevedeno s kojega tuđega jezika. Stvar nije bez ikakve osnove, ali je, uzev cjelovito, područje dosta sklisko. Naime, u više se jezika nađe imena istoga značenja, što onda navodi na zaključak da se radi o prijevodima. U Rečniku je to kazano za imena Maslinka, Petka, Snežana, Vaskrsija i još neka. S mnogo sigurnosti moguće je reći kako je jedino prevedeno ime Petka < grč. Paraskuē. Pojam prevođenja imena, kako to izgleda na prvi mah, valja odbaciti. Tako npr. ime Matej, Matija u hebrejskome znači isto što i naš Božidar. Vjernicima dijete svagdje bijaše božji dar. Motiviranost je osobnih imena gotovo neobuhvatljiva, a usporedna proučavanja dokazuju da se većina motiva susreće u svih naroda.

Ovakvih i sličnih slučajeva ima još, što je sasvim razumljivo kada se gleda težina posla i količina osobnih imena kojima je objašnjeno značenje. Bilo čiji, ovakav imenar ne bi mogao biti oslobođen stanovitih nedostataka, ako se ovako mogu imenovati. Ovdje je najvažniji popis i obrada imena, etimologija je u drugome planu.

Nema sumnje da je Milica Grković iskazala veliko umijeće i vještinu u jednome ozbiljnu i zahtjevnu poslu, također i znanstveničku opreznost u zapletenijim pitanjima te dužno poštivanje tuđih mišljenja. Odlučna je, ali nije prelazila u krajnost, daleko je od svake isključivosti. Upornom znanstvenom akribijom složila je svoj imenar i u najviše se slučajeva izvrsno snašla u razmrsivanju svih pitanja, nimalo lakih, što ih je nametnula narav naših osobnih imena. A ona je stvarno zakučasta! Njezin Rečnik ličnih imena kod Srba predstavlja najkrupniji događaj u srpskoj antroponimiji, jednako u crnogorskoj i hrvatskoj, ujedno je poticajem za dalji ovakav rad na području hrvatsko-srpskoga jezika, također i među Makedoncima i Slovencima. Na redu je jedan potpuniji imenar u kojemu će biti najviše izvedenica svih vrsta, a to je moguće kada se takav složi po »sustavu grozda.« Bilo kako bilo, Milici Grković pripada slava što je prva u nas objavila iscrpniji rječnik osobnih imena, uporabljiv u mnoge svrhe.